

zasługuje na aprobatę i dowartościowanie. Biorąc pod uwagę, że w teologii polskiej dotychczas niewiele uwagi poświęcono omawianemu zagadnieniu, książka P. Beygi tym bardziej zyskuje na znaczeniu.

W prowadzonych w omawianej pracy analizach wykorzystano bogaty zestaw dokumentów ogłoszonych przez różne „instancje” kościelne. Jest to uzasadnione charakterem pracy, jej założeniami metodologicznymi, a przede wszystkim jej celem. Wykorzystana została odpowiednio dobrana literatura teologiczna, która pozwoliła na przeprowadzenie zamierzonych analiz teologicznych. Odpowiednio do podjętego zagadnienia została szeroko wykorzystana literatura angielskojęzyczna. Jej dobór w pełni zasługuje na pozytywną ocenę.

Młody, ale już bardzo doświadczony autor książki, pracując pod kierunkiem ks. prof. Bogdana Ferdka (opiera się ona na przygotowanej uprzednio pod jego kierunkiem rozprawie doktorskiej), wykazał się umiejętnością prowadzenia badań teologicznych, ich systematyzowania i przedstawiania w sposób kreatywny i komunikatywny. Należy podkreślić, że dokonał tego, podejmując zagadnienie odznaczające się nowością, jak wspomniano na początku, i dość dużym stopniem trudności. Co więcej, analogicznych tematów nie podejmowano nie tylko w teologii polskiej, ale także w innych ośrodkach badawczych, dlatego też należy ją wpisać na listę ważnych prac dotyczących polskiego ekumenizmu.

ks. Janusz Królikowski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Janusz Królikowski, *Światło Chrystusa i sakrament zbawienia. Studia eklezjologiczne*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2018, ss. 558.

Janusz Królikowski – dogmatyk i profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie – przyzwyczał już czytelników polskiej literatury teologicznej do swoich częstych publikacji naukowych. Stąd powód, dla którego nie trzeba na łamach „Teologii w Polsce” streszczać biogramu tego autora. Nowa publikacja – *Światło Chrystusa i sakrament zbawienia* – to studia z zakresu eklezjologii, na które składają się trzydzieści trzy rozdziały. Niniejsza publikacja jest zatem zbiorem tekstów, które J. Królikowski publikował na przestrzeni lat.

Pierwszy rozdział zaplanowany został jako spojrzenie na tajemnicę Kościoła oczami Apostoła Narodów (s. 10–20). Autor razem z czytelnikiem przewraca karty Pisma Świętego i z pięciu listów Pawła – do Galatów, Koryntian, Rzymian, Kolosan i Efezjan – stara się wydobyć obraz oraz teologię Kościoła szkicowaną przez apostoła.

Tytuł drugiego rozdziału zaczerpnięty jest z *Credo* Kościoła (s. 21–27). Słusznie autor zauważył, że „[...] w naszym wyznaniu wiary bezpośrednio po wyznaniu wiary w Ducha Świętego przechodzimy do tego, że wierzymy w Kościół” (s. 21). Na zauważenie zasługuje półtoje strony poświęcone zagadnieniu świętości i grzechu w Kościele. Współcześnie nie trzeba chyba nikogo przekonywać do konieczności poruszania wciąż na nowo tej problematyki.

Trzeci rozdział to sześć stron podejmujących temat powołania w Kościele i ducha ewangelicznego (s. 29–34). Królikowski w tej części książki słusznie zauważył, że „w życiu ewangelicznym fundamentalne znaczenie mają dwie rzeczy: z jednej strony [...] miłość naszych braci [...]. Ale trzeba również powiedzieć, że jest konieczne, aby chrześcijanie nie rezygnowali jednostronnie z miłości Boga na rzecz bliźniego” (s. 31–32). Te dwa komponenty życia w Kościele są wobec siebie komplementarne, a nie wykluczające się. W ostatniej części trzeciego rozdziału autor wskazał, że prawdziwym zagrożeniem dla Kościoła nie jest wichura szalejąca za jego burzą, ale osłabienie wiary na jego pokładzie.

Kolejny rozdział stanowi próbę ukazania chrześcijaństwa jako relacji Boga i człowieka (s. 35–49). Autor ukazał, że samoudzielanie się Boga należy łączyć z podstawowym dogmatem wiary chrześcijańskiej, czyli z misterium Trójcy Świętej: „samokomunikacja i światło Boga w sobie (*ad intra*) stanowią podstawę komunikacji oraz objawiania się Boga ludziom, których stworzył i których odnawia (*ad extra*)” (s. 37). Wychodząc od soborowego ujęcia Kościoła *ad intra* oraz *ad extra*, autor wskazał, że Kościół nie stoi w opozycji wobec świata, lecz przychodzi do niego z misją, która nie jest od człowieka, ale od samego Boga.

Piąta część książki to zarysowanie relacji pomiędzy Wcieleniem Syna Bożego oraz eklezjologią tradycji patrystycznej i tomistycznej (s. 51–61). Zarówno ojcowie Kościoła, jak i Tomasz z Akwinu chcieli widzieć we Wcieleniu genezę Kościoła. W uświecającym oraz zbawiającym działaniu Jezusa Chrystusa „jest już zawarty cały Kościół” (s. 53). Królikowski po ukazaniu relacji Wcielenia i Kościoła sformułował cztery postulaty dla dalszych badań teologicznych: ukazanie związku misterium Chrystusa i misterium Kościoła, właściwe rozumienie sformułowania „czas Kościoła”, naszkicowanie swoistej eschatologii Kościoła oraz podkreślenie uniwersalności misji wcielonego Słowa i Kościoła.

Następnemu rozdziałowi autor nadał intrygujący tytuł *Kościół jako „społeczeństwo alternatywne”* (s. 63–80). To ujęcie, według J. Królikowskiego, może

zakładać dwa skrajne stanowiska. Pierwsze, reprezentowane przez Franza Alta, chce „nawrócenia całego społeczeństwa, polityki, ekonomii, wszelkiej działalności ludzkiej w oparciu o zasady wynikające z Ewangelii” (s. 64). Drugie stanowisko, którego rzecznikiem był Max Weber, zakładało, że działalności politycznej „nie da się pogodzić z Ewangelią, etyką religijną i świętością” (s. 65).

Rozdział siódmy również dotyczy problemu „społeczeństwa alternatywnego”, ale w kontekście sakramentu chrztu (s. 79–92).

Kolejna część książki dotyczy zagadnienia personalistyczno-duchowej wizji Kościoła Jana Pawła II (s. 93–116). Ważnym stwierdzeniem syntetyzującym treść tego rozdziału jest podkreślenie, że „eklezjologia papieska jest soteriologią i zarazem antropologią chrześcijańską, gdyż koncentruje się na zbawieniu konkretnego człowieka widzianego w jego duchowo-cieleśnej całości” (s. 107). Na trzynastu stronach autor prowadzi czytelnika nie tylko po eklezjologii papieża z Polski, ale także wpisuje jego myśl eklezjologiczną w szerszy kontekst widzenia Kościoła u Ojców, pisarzy kościelnych oraz myślicieli wieków średnich.

Dziewiąty rozdział podjął problem Eucharystii – *fons et culmen* – jako rzeczywistości eklezjotwórczej (s. 117–138). Interesujące w tym miejscu są nie tylko teologiczne wnioski, do których doszedł autor, ale także propozycje pastoralne, jako *praxis* wypracowanej na soborze teologii liturgii. Królikowski słusznie zauważył, że „w teologii i duszpasterstwie nigdy nie można niczego zakładać [...]” (s. 126), np. tego, że rozumienie liturgii, jako centralnego miejsca w życiu chrześcijańskim, jest dla wiernych czymś oczywistym.

Kolejne strony poświęcone zostały komunii jako zasadzie życia Kościoła w konstytucji *Lumen gentium* (s. 139–160). W tym rozdziale czytelnik po kolei dotyka zagadnień fundamentalnych dla zrozumienia i prawidłowego funkcjonowania Kościoła, czyli kolegialności oraz roli papieża.

Rozdział jedenasty podejmuje temat prymatu papieża i jego rządzenia całym Kościołem. Aby ukazać katolickie nauczanie w tej materii J. Królikowski odwołał się do nauczania dwóch ostatnich soborów watykańskich.

Kolejny rozdział na szesnastu stronicach omawia zagadnienie abdykacji papieża (s. 175–190). Autor słusznie zauważył, że „polska teologia i kanonistyka, niestety, nie wzięły dotychczas pod uwagę tego zagadnienia, gdy tymczasem chodzi o jedno z najważniejszych wydarzeń eklezjalnych [...]” (s. 176). Rozdział ten nie jest jedynie refleksją nad nową sytuacją papieża, ale dzięki częstemu wypowiedzianiu się w pierwszej osobie czytelnik może poznać także prywatne zdanie autora.

Trzynasta część publikacji nosi tytuł *Wolność, władza i wspólnota w świetle nauczania II Soboru Watykańskiego* (s. 191–210). Autor poddał tu teologicznej analizie takie problemy, jak relacje między władzą a wolnością, znaki czasu, wolność w służbie wspólnoty oraz funkcje władzy.

Kolejny rozdział chce być namysłem nad powszechnym powołaniem do świętości (s. 211–226). Dla J. Królikowskiego manifestacją świętości w Kościele są beatyfikacja Karoliny Kózki oraz kanonizacja błogosławionej Kingi. Autor podkreśla, że świętość nie jest rzeczywistością zarezerwowaną dla nielicznych, lecz przez sakrament chrztu jest powołaniem każdego chrześcijanina.

Temat świętości został podjęty także w kolejnym rozdziale (s. 227–250). Królikowski ponownie oddał głos nie tylko ojcom soborowym, ale m.in. J.H. Newmadowi, H.U. von Balthasarowi oraz Janowi Pawłowi II.

Szesnasty rozdział wskazuje na aktualność i żywotność życia zakonnego w Kościele (s. 251–272). Autor w tym rozdziale opiera się przede wszystkim na *Vita consecrata* Jana Pawła II.

Następne dwa rozdziały (s. 273–291, 293–304) podejmują temat Kościołów lokalnych, ich teologii oraz specyfiki przeżywania ich tajemnicy. Królikowski chce widzieć m.in. we wprowadzeniu języków narodowych do liturgii przybliżenie wiernym doświadczenia Kościoła jako wspólnoty.

Dziewiętnasty rozdział stanowi spojrzenie na formację postawy ekumenicznej (s. 305–316). Dobrze, że J. Królikowski wskazał oprócz ortodoksji także świadectwo wiary i spojrzenie na Chrystusa jako probierze prawdziwego ekumenizmu.

W kolejnej części książki autor ukazał dialog ekumeniczny jako styl życia chrześcijańskiego (s. 317–328). Ceną wskazówką dla zaangażowanych w działalność ekumeniczną jest stwierdzenie, że nie może on być dialogiem dla dialogu, lecz musi spoglądać na wzór wszelkiego dialogu, czyli Trójcę Świętą.

Rozdział dwudziesty pierwszy to refleksja nad rolą chrześcijanina w powszechnym aktualizowaniu boskiego daru zbawienia (s. 329–366). W tym rozdziale J. Królikowski, komentując ideę zastępstwa, odwołał się nie tylko do Pisma Świętego czy też nauczania patrystycznego, ale także m.in. do dziedzictwa filozoficznego reprezentowanego przez Kanta.

W kolejnym rozdziale ukazane zostały wzajemne relacje Kościoła i świata w perspektywie II Soboru Watykańskiego (s. 367–382). Królikowski podkreśla, że chociaż ze swojej natury Kościół jest dla świata, to jednak posiada on „własną konstytucję ontologiczną oraz specyficzną misję zbawczą” (s. 374). Kościół nie jest zatem jeszcze jedną z wielu światowych organizacji.

Rozdział dwudziesty trzeci porusza tematy rozejścia się dróg rozumu i wiary, cech charakterystycznych współczesności, posoborowej ewangelizacji oraz teologii komunii (s. 383–402). Jest to pewien krajobraz, w którym przyszło żyć wyznawcom Chrystusa w XXI wieku.

Kolejna część publikacji połączyła doświadczenie świętości oraz nowej ewangelizacji (s. 403–420). Królikowski podzielił świętych na proroków, kaznodzie-

jów oraz patronów. Świętość i ewangelizacja łączą się według autora z kontekstem czasów, w których żyją wyznawcy Chrystusa.

Po ukazaniu związku świętości z ewangelizacją w kolejnym rozdziale przyszedł czas na zestawienie ewangelizacji z nowym ateizmem (s. 421–442). To dobrze, że J. Królikowski podjął ten problem. Brakuje w polskiej literaturze teologicznej rzetelnego opracowania tzw. nowego ateizmu i idei jego proroków: R. Dawkinsa, S. Harrisa, Ch. Hitchensa oraz D. Denneta.

Rozdział dwudziesty szósty ukazuje zadania katolików wobec wyzwań nowej Europy (s. 443–458). Na trzynastu stronicach czytelnik znajdzie charakterystykę współczesnych stronnictw ideologicznych, lecz brakuje wspomnienia o tzw. rewolucji seksualnej. Królikowski wskazuje jej założenia i konsekwencje, ale nie nazywa jej po imieniu.

Obraz katolika zaangażowanego w działalność kulturalną kreślony piórem Jana Pawła II można odnaleźć w kolejnym rozdziale (s. 459–472). W części dwudziestej ósmej J. Królikowski wymienił przejawy kryzysu w Kościele (s. 473–488). Na końcu autor wskazał propozycje wyjścia m.in. z liturgicznego kryzysu.

Kolejny rozdział może zainteresować głównie czytelniczki, ponieważ zostały w nim przedstawione perspektywy feminizmu chrześcijańskiego (s. 489–501).

Następny rozdział podjął próbę ukazania współczesnego feminizmu w kontekście encykliki *Deus caritas est* (s. 503–519). Uczciwie trzeba przyznać, że dla J. Królikowskiego encyklika Benedykta XVI stanowi raczej punkt wyjścia rozważań niż nić łączącą wszystkie wątki. Nie jest to zarzut pod adresem autora, lecz jedynie obserwacja zaprezentowanej treści.

Na kolejnych dziesięciu stronach J. Królikowski przedstawił ruchy intronizacyjne jako wyzwanie dla Kościoła w Polsce (s. 521–530). Ta część książki może być przydatna szczególnie dla duszpasterzy, którzy niejednokrotnie nie wiedzą, jaką postawę zachować wobec zwolenników nie zawsze ortodoksyjnie pojmowanej intronizacji Jezusa Chrystusa.

Przedostatni rozdział to kilka uwag na temat recepcji II Soboru Watykańskiego w Kościele tarnowskim (s. 531–536). Ten dotąd niepublikowany tekst jest z pewnością interesujący dla jego duchowieństwa i wiernych.

Ostatni rozdział to niejako szkic uwag notowanych na marginesie dokumentu *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej* (s. 537–543). Publikację kończy wykaz pierwodruków zamieszczonych w niej tekstów J. Królikowskiego.

Spojrzenie na Kościół zawsze będzie zadaniem koniecznym, a jednocześnie bardzo wymagającym. Łatwo wpaść z jednej strony w bezkrytyczne patrzenie na Kościół, a z drugiej w ciągłą krytykę i malkontenctwo. Praca *Światło Chrystu-*

sa i sakrament zbawienia. Studia eklezjologiczne prezentuje oryginalne refleksje J. Królikowskiego i interdyscyplinarność. Czytelnik sięgający po tę pozycję znajdzie nie tylko solidną eklezjologię, ale również zostanie zapoznany z patrystyką, biblistyką, historią Kościoła oraz jego nauką społeczną. Język omawianej publikacji jest komunikatywny nie tylko dla osób zawodowo parających się teologią, lecz także dla tych, którzy poszukują odpowiedzi na nurtujące ich eklezjologiczne pytania. Mocną stroną tej pracy jest również przejrzysty układ treści i klarowność myśli. Należy odnotować, że w omawianej książce brakuje tłumaczenia łacińskich tekstów i zwrotów.

W rezultacie trzeba stwierdzić, że recenzowana praca stanowi jedną z najlepszych współczesnych publikacji poświęconych Kościołowi. Autor przypomniał kapłanom, teologom oraz wiernym świeckim, że ich egzystencja w Kościele to nie biznesowe świadczenie i korzystanie z usług religijnych. Kościół jest rzeczywistością bosko-ludzką, która jednak żyje i działa w określonych kontekstach. Sztuką jest, o czym przypomina w publikacji J. Królikowski, aby boski ideał Kościoła nie sięgnął bruku w imię doczesnych interesów i ideologii, ale zawsze był znakiem obecności Boga w świecie.

Paweł Beyga

Rosino Gibellini, *Meditazione sulle realtà ultime*, Editrice Queriniana, Bologna 2018, ss. 69.

Włoski ksiądz, teolog i filozof Rosino Gibellini (ur. 22.07.1926 r.), długoletni dyrektor od spraw języka w Wydawnictwie Queriniana, któremu zawdzięczamy stworzenie i prowadzenie tak znanych serii, jak „Giornale di teologia” (1966) czy „Biblioteca di teologia contemporanea” (1969), jest autorem licznych publikacji poświęconych Teilhardowi de Chardinowi, Moltmannowi oraz Pannenbergowi. Niewielka rozmiarami książka *Meditazione sulle realtà ultime* dołącza do poprzednich publikacji tego autora, takich jak: *La teologia del XX secolo* (Brescia 1992, 2014⁷), a we współpracy: *Dio nella filosofia del Novecento* (Brescia 1993, 2004²), *Prospettive teologiche per il XXI secolo* (Brescia 2003, 2011³), *Teologia in Asia* (wraz z M. Amaladossem; Brescia 2006) oraz *Antologia del Novecento teologio* (Brescia 2011). Przytoczone tytuły potwierdzają wyraźnie niewątpliwy